

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ХАРКІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

КАФЕДРА психологічного консультування і психотерапії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Психологічні особливості міжособистісних відносин у жінок -
вимушених мігрантів молодого та похилого віку»

Студента 2 курсу групи ЗПС - 61
другого (магістерського) рівня вищої
освіти освітньо-професійної програми
«Психологія» за спеціальністю 053 –
ПСИХОЛОГІЯ

КАНЦЕДАЛ Світлана Євгенівна

Керівник: к. психол. н., доцент

ФЕДОСЄЄВ Віталій Альфредович

Чотирьохрівнева шкала оцінювання

Кількість балів: _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У ЖІНОК - ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ	6
1.1. Міжособистісні стосунки як значуща сфера активності особистості	6
1.2. Психологічні особливості міжособистісних стосунків жінок різного віку	11
1.3. Психологічні особливості міжособистісних відносин у контексті вимушеної міграції	16
Висновки до першого розділу	20
 РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У ЖІНОК - ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ МОЛОДОГО ТА ПОХИЛОГО ВІКУ	 21
2.1. Мета та завдання дослідження	21
2.2. Характеристика вибірки	21
2.3. Опис процедури та методів дослідження	22
Висновки до другого розділу	25
 РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У ЖІНОК - ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ МОЛОДОГО ТА ПОХИЛОГО ВІКУ	 26
3.1. Результати дослідження та їх інтерпретація	26
3.2. Аналіз особливостей міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів різного віку	40
Висновки до третього розділу	45
 ВИСНОВКИ	 47
СПИСОК ВИКРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
АНОТАЦІЇ	54
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Міграційна проблематика – одна з найактуальніших у світі, яка, нажаль, торкнулася й України. Війна в Україні викликала шалене збільшення кількості українців (до чотирьох мільйонів), що шукають тимчасовий захист в інших країнах світу.

Зазначимо, що існує цілий ряд наукових праць, у яких розглянуті проблеми адаптації людини за умов вимушеного її переїзду (міграції) до нового місця мешкання, як то: Німеччина, Польща, Норвегія тощо. Науковці відмічають, що процес адаптації вимушених мігрантів до змінних умов життя, є перш за все, процесом перебудови особистісних якостей, особливо соціально-психологічних. Соціальне середовище нової країни мешкання потребує від мігрантів соціальної активності з метою їх повноцінної діяльності та розвитку. А основою цієї соціальної активності є саме міжособистісна комунікація.

Серед найбільш уразливих категорій мігрантів є жінки, які змушені залишити свої домівки через конфлікти, економічну нестабільність або екологічні катастрофи. Психологічні переживання, які супроводжують вимушену міграцію, включають стрес, тривогу, втрату соціальних зв'язків і адаптацію до нових умов. Ці фактори значно впливають на характер міжособистісних відносин, що складаються як у нових умовах, так і з тими, хто залишився в рідній країні. Важливим аспектом є також вплив вікових особливостей жінок на формування та підтримку цих відносин. Дослідження психологічних аспектів міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів дозволить виявити специфічні проблеми та потреби цієї категорії населення, що сприятиме розробці ефективних заходів психологічної підтримки.

Об'єкт дослідження - міжособистісні відносини у жінок - вимушених мігрантів.

Предмет дослідження - психологічні особливості міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів молодого та похилого віку.

Мета дослідження - визначити психологічні особливості міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів молодого та похилого віку.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати наукову літературу з теми міжособистісних відносин та вимушеної міграції.
2. Виявити особливості агресивності жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку
3. Визначити рівень тривожності жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку
4. Дослідити рівень суб'єктивного контролю жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку
5. Виявити рівень задоволеності життям у жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку
6. Визначити особливості сенсожиттєвих орієнтацій жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку
7. Виявити особливості міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів молодого та похилого віку.

Гіпотеза дослідження - існують вікові відмінності у психологічних особливостях міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів.

Діагностичні методики дослідження:

- 1) Тест А. Басса і А.Дарки (рівень агресивності)
- 2) Тест Оцінка рівня ситуативної тривожності Спілбергера-Ханіна
- 3) Рівень суб'єктивного контролю Є.Бажина
- 4) Індекс задоволеності життям (LSIA)
- 5) Тест смисложиттєвих орієнтацій Д.Леонтьєв

Методи математичної статистики:

1. Описова статистика
2. Факторний аналіз
3. Порівняльний аналіз

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У ЖІНОК - ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ

1.1. Міжособистісні стосунки як значуща сфера активності особистості

Міжособистісні відносини можна назвати фундаментом людського життя, адже під їх впливом формується ідентичність особистості, саме вони впливають на наш емоційний стан, та визначають рівень психологічного та соціального благополуччя в цілому.

Ми можемо говорити, що міжособистісні відносини відіграють провідну роль у житті кожної людини, адже вони стосуються майже кожної сфери життя особистості, такі як соціальна активність, особистий розвиток та інші. Багатьма науковцями сфера міжособистісних відносин розглядається як одна з найважливіших сфер активності особистості.

В науці міжособистісні відносини – це система взаємодій поміж людей, яка засновується на взаємній симпатії, або навпаки антипатії, повазі, довірі та інших почуттях, які притаманні людині. Відносини про, які ми тут зазначаємо можуть передбачати як позитивні так і негативні наслідки, які в подальшому визначають та, як людина поводить себе у суспільстві та впливають на її емоційний стан.

Важливим аспектом у розумінні міжособистісних відносин є їх невід’ємний вплив у формуванні самооцінки, впевненості у собі та у відчутті приналежності особистості до певної соціальної групи. Міжособистісні відносини є підґрунтям у формуванні людиною власної ідентичності та самовизначення.

Далі більш детально розглянемо кожен з аспектів людського життя, на які впливають міжособистісні відносини.

1. Соціальна підтримка. Відчуття приналежності до соціальної групи, що включають підтримку від інших людей та відповідно від близьких людей – це фактори, що позитивно впливають на психологічне благополуччя особистості.

2. Самооцінка. Спілкування з оточуючими, їх оцінка та віддзеркалення у поглядах інших допомагає формувати самооцінку та ідентичність особистості.

3. Емоційний розвиток. Під час спілкування з іншими людьми, особистість навчається розуміти та виявляти власні емоції, а також розуміти та реагувати на емоції інших, наприклад співпереживати.

4. Соціальний розвиток. Завдяки міжособистісним відносинам людина краще розвиває свої соціальні навички, до яких ми можемо віднести комунікацію, співробітництво. Екологічне вирішення конфліктних та проблемних ситуацій.

5. Здоров'я. Якість міжособистісних відносин прямо впливає на фізичний та психічний стан здоров'я людини.

Варто зазначити, що на формування та якість міжособистісних відносин впливає велика кількість факторів. До них можна віднести:

- Особистісні особливості: самооцінка, характер, темперамент та рівень тривожності особистості можуть як позитивно, так і негативно впливати на міжособистісні відносини.

- Соціальні ролі: на розвиток міжособистісних відносин, звісно, впливає і роль, яку особистість займає в родині, у робочому колективі, навчальній групі та суспільстві загалом.

- Культурні особливості: соціальні норми, цінності та звичаї тієї культури, в якій проживає певна особистість накладають свій відбиток при формуванні міжособистісних взаємин.

- Ситуаційні фактори: на міжособистісні відносини також прямим чином впливає те, з якою ціллю воно відбувається, тобто які цілі

спілкування з тією чи іншою людиною, який кінцевий результат планує отримати людина від конкретної взаємодії в конкретній ситуації.

Питанням міжособистісних відносин цікавило багато науковців, тому є багато робіт, думок та тверджень, які сформували сучасне бачення та розуміння цього поняття.

Одним з таких вчених є Зігмунд Фройд, який є засновником психоаналізу, який у своїх працях зазначав, що для формування особистості є важливими ранні дитячі відносини [5].

Альфред Адлер, який був послідовником ідей З. Фрейда, під час свого життя продовжував розвивати та додавати новизну у погляди Зігмунда, а саме Адлер підкреслював важливість соціальних інтересів та прагнення до переваги у міжособистісних стосунках [12].

Також хотіли б більш детально розглянути погляди німецького психолога Курта Левина, якого вважають засновником сучасної соціальної психології. Теорія поля, яку Левін просував зробила значний відбиток у вивчення міжособистісних стосунків. Курт Левін вважав, що: «міжособистісні відносини представляють собою динамічну систему, де кожен індивід є частиною поля, яке включає як соціальні, так і особисті чинники. Поведінку людини у міжособистісних відносинах можна передбачити, виходячи із взаємодії внутрішньої мотивації та зовнішніх обставин» [34].

Ще один відомий психолог, який зробив значний внесок у розуміння поняття міжособистісних стосунків є американський психолог та психіатр Гарі Стек Салліван. Він розробив інтерперсональну теорію психіатрії, у якій підкреслив провідне місце, яке займають міжособистісні взаємини у розвитку особистості. На думку Гарі Саллівана, що: «особистість формується та розвивається у контексті міжособистісних взаємодій. Зокрема, тривожність та психологічні розлади часто виникають внаслідок порушених чи проблемних міжособистісних відносин» [17]. Вивчаючи його роботи ми бачимо, що Салліван фокусував свою увагу на дослідженнях

дитинства та підліткового, тобто того віку, коли у особистості максимально формуються соціальні навички.

Представник гуманістичної психології – Карл Роджерс, також досліджував питання міжособистісних відносин. Він висунув свою теорію «людини як особистості», в якій підкреслював, що кожен індивід унікальний. Також в своїй теорії Карл зазначав, що розвиток емпатії, щирість та безумовне позитивне відношення та прийняття є невід’ємним для формування конструктивних, здорових і продуктивних міжособистісних стосунків. Неодноразово у своїх працях Роджерс зазначав, що для того, щоб людина могла розвиватись гармонійною особистістю, вона має перебувати в оточенні людей, які дають їй підтримку та відчуття, що її приймають та розуміють.

Розглянемо вклад Еріка Еріксона у сучасне розуміння поняття міжособистісних відносин. Психолог розробив концепцію психосоціального розвитку, яка базується на важливості соціальних взаємин на кожному етапі життя людини. Для прикладу Е. Еріксон наводив: «на стадії "довіра проти недовіри" (немовля) дитина встановлює перші важливі відносини з батьками, що закладає основи для подальших міжособистісних взаємодій. У більш зрілому віці ключовими стають такі поняття, як близькість, дружба та любов» [1].

Ще однією теорією, яка є важливою з огляду на вклад у вивчення міжособистісних відносин є теорія прихильності Джона Боулбі. В ній зазначалось, що ранні відносини з батьками впливають на те, який стиль прихильності сформується у зрілому віці. Боулбі стверджував, що: «емоційний зв'язок, що встановлюється між немовлям та його основним опікуном, надає довгостроковий вплив на розвиток особистості та здатність до формування близьких відносин у майбутньому. Порушення прихильності в ранньому віці може призвести до проблем в міжособистісних відносинах протягом усього життя» [9].

Міжособистісні відносини є однією зі значних сфер активності особистості, так як саме вони сприяють емоційному благополуччю, формуванню ідентичності особистості та зумовлюють успіх, чи навпаки поразки у соціальній взаємодії. Доведено, що особистість не може існувати в ізоляції від суспільства, вона формується під впливом взаємодії з соціальним оточенням людини.

Міжособистісні відносини є основою в задоволенні людиною своїх базових потреб таких як: любов, приналежність та визнання. Нестача або повна відсутність міжособистісних зв'язків може негативно впливати на людину, приводячи до емоційної ізоляції, депресії та іншим розладам і проблемам. Але варто зазначити про позитивні наслідки міжособистісних відносин, а саме здорові взаємини з оточуючими можуть призводити до особистісного зростання, сприяти підвищенню самооцінки та впевненості у собі, а також розвивають здатність людини самостійно приймати рішення та власноруч вирішувати власні проблеми.

Таким чином, ми можемо говорити, що міжособистісні стосунки бувають різні, і хотілось би нам розглянути їх класифікацію.

В одній з таких класифікацій виділяють приятелювання, знайомство і дружба. Але при такій класифікації часто виникають непорозуміння, адже виникають випадки коли хтось з партнерів сприймає стосунки з конкретною людиною як дружба, в той час як інша людина сприймає це лише як знайомство. Тому варто зазначити, що для побудови здорових міжособистісних взаємин є важливою взаємна готовність обох партнерів до певної стадії почуттів, очікувань та поведінки.

Найпопулярнішою є наступна класифікація міжособистісних стосунків:

- приятелювання;
- знайомство;
- дружба;
- товаришування;

- родинні стосунки;
- любов;
- подружні;
- деструктивні.

При формуванні даної класифікації були враховані декілька факторів, такі як:

- глибина стосунків: для відокремлення різних видів стосунків критерієм є рівень включеності особистості в стосунки. Розрізняють такі рівні: соціокультурні, індивідуальні, загально видові та індивідуальні;
- функції стосунків;
- вибірковість стосовно партнерів [11].

Щодо сучасних досліджень у вивченні міжособистісних відносин, то серед досліджень є популярним вивчення таких аспектів як конфліктологія, комунікація, соціальна перцепція, емоційний інтелект.

Міжособистісні відносини відіграють важливу роль у житті особистості, впливаючи на її особистісний розвиток, психічне здоров'я та соціальну поведінку. Внесок таких психологів, як Курт Левін, Гаррі Стек Салліван, Карл Роджерс, Ерік Еріксон та Джон Боулбі, допоміг глибше зрозуміти природу цих відносин та їх значущість для формування особистості. Сучасні дослідження продовжують розвивати та поглиблювати розуміння міжособистісних взаємодій, пропонуючи нові підходи до їх вивчення та розвитку.

1.2. Психологічні особливості міжособистісних стосунків жінок різного віку

Міжособистісні відносини відіграють важливу роль у житті жінок різного віку на різних етапах їх життя. Психологічні особливості таких взаємин можуть варіюватись в залежності від віку, культурного контексту та соціальних ролей.

Міжособистісні стосунки жінок складаються з дружніх, романтичних, сімейних, професійних, а також широка соціальна взаємодія. Вважається, що жінки є більш емоційно включенні у взаємні відносини, та схильні фокусуватись на якості емоційної підтримки у спілкуванні.

Багато досліджень вказують, що для жінок є характерним формування більш стійкого емоційного зв'язку та потреба у підтримці з боку оточуючих, що тісно пов'язано з їх інстинктом про піклування. Проте не варто забувати, що особливості міжособистісних відносин може змінюватись у жінки з віком.

Дитинство та підлітковий вік вважаються ключовими у формуванні особистості жінки, адже саме в цей період формуються перші дружні та родинні зв'язки, що стає для подальшого життя жінки [22].

Для підліткового віку є декілька характерних особливостей міжособистісних відносин:

- пошук ідентичності – для підлітків є характерним пошук свого місця в конкретній групі та в соціумі загалом, вони нерідко приміряють на себе різні соціальні ролі, щоб віднайти саме свою;
- прагнення до приналежності – для підлітків є важливим бути включеним у певну групу своїх однолітків, що в свою чергу визначає їх поведінку, погляди та цінності;
- конфлікти з батькам – постійне прагнення до самостійності та незалежності від батьків призводить до непорозумінь та конфліктів між підлітком та батьками;
- романтичні стосунки – у підлітковому віці дитина починає проявляти інтерес до романтичних взаємин, любовної симпатії, що відповідно може призводити до позитивних наслідків у вигляді почуття радості, так і можуть стати причиною емоційних переживань, страждань та стресу.

Дослідження швейцарського психолога Жана Піаже, який цікавився когнітивним розвитком дітей та підлітків, допомагають нам зрозуміти, як

на ранніх етапах життя жінки в неї формуються міжособистісні відносини. На думку Піаже, когнітивний розвиток особистості займає провідне місце в розумінні та управлінні дитиною міжособистісними відносинами, як дитина сприймає емоції та потреби інших оточуючих її людей [30].

Німецька психологиня та водночас представниця неофрейдизма, у своїх працях вивчала вплив вибудованих взаємин з батьками та з однолітками на формування особистості. Хорні підкреслювала, що незадоволені потреби в безпеці та любові з дитинства, можуть тягнути за собою у дорослому віці формування тривожної та залежної поведінки у жінок.

У молодому віці для жінки за часту є важливими романтичні стосунки та велику увагу вони приділяють дружнім стосункам. Саме в цей віковий період у жінок на перший план виходить пошук партнера на довгострокову перспективу, побудова сім'ї, та формування оточення на тривалий період, а можливо й на все життя [7].

Повертаючись до теорії прихильності Джона Боулбі, в якій пояснюється як ранній досвід побудови міжособистісних відносин з батьками впливає на подальший розвиток романтичних та дружніх взаємин у жінок вже в зрілому віці. Жінкам, які мали гарно сформовану прихильність у дитячому віці, більш характерно в майбутньому створювати здорові та стабільні стосунки з партнерами і друзями. Для жінок, яких в дитинстві емоційно зневажали. Або які відчували тривожну прив'язаність, у дорослому віці важко будувати довірливі стосунки з оточуючими людьми [12].

Якщо звернути увагу на теорію психосоціального розвитку особистості Еріка Еріксона, то можемо побачити, що він в своїй теорії виділяв етапи, які проходять жінки для особистісної зрілості. Для періоду ранньої дорослості, а це саме 19-40 років, є характерним конфлікт «близкість проти ізоляції», який безпосередньо впливає на формування романтичних та дружніх відносин. На цьому етапі життя жінки мають

навчатись встановлювати тісні та міцні зв'язки з важливими для них людьми [29].

У середньому віці жінки зіштовхуються з певними змінами, які стосуються їх сімейної та професійної сфер життя. Часто саме в цьому віці жінки змушені відпустити своїх дітей у самостійне окреме життя, що в свою чергу призводить до змін у сімейній структурі, а також з'являється потреба у переоцінці кар'єрних цілей та дружніх зв'язків.

Вивчаючи дослідження американської соціологині та психоаналітика Ненсі Чадору, в яких описані психологічні особливості гендерної ідентичності та роль жінки у сімейній структурі. На думку дослідниці у середньому віці жінки починають по-іншому сприймати самих себе, що впливає на міжособистісну комунікацію і сім'ю та професійному колі. Також Ненсі Чадору неодноразово підкреслювала у своїх роботах, що соціальні очікування від ролі жінки мають вплив на емоційні фактори життя жінок [21].

Стосовно похилого віку, то варто зазначити, що міжособистісні відносини у цьому віковому діапазоні, є джерелом соціальної підтримки та емоційної підтримки, адже для них в пріоритеті є сім'я, дружба та активна участь у соціальному житті.

Американська психологиня Керол Гілган багато уваги приділяла дослідженням різниці у сприйнятті відносин у жінок та чоловіків. В своїх роботах вона зазначала, що для зрілого та похилого віку жінок є притаманною орієнтація на підтримку міцних соціальних зв'язків та турботу. Результати її дослідження показали, що жінки у похилому віці схильні більшу частину себе віддавати для підтримки та піклування оточуючих їх близьких людей [2].

Інша дослідниця Лаура Карстенсен запропонувала власну теорію соціально-емоційної вибірковості, в основі якої лежить думка про те, що у похилому віці жінки більш прискіпливо відносяться до міжособистісних стосунків, та передають перевагу якості, а не кількості, адже вже є чітке

усвідомлення про обмеженість часу та більше ціную емоційну справжню підтримку [10].

Також, вважаємо доречним розгляну фактори, які впливають на міжособистісні відносини. До таких факторів відносять:

- Біологічні фактори: до них належать різні гормональні зміни в організмі жінки, які відбуваються з віком, які в свою чергу впливають на емоційний стан жінки та її поведінку.

- Соціальні фактори: до них належать культурні норми, очікування суспільства, соціальні ролі, всі ці аспекти значно впливають на міжособистісні відносини.

- Особистісні особливості: сюди ми можемо віднести темперамент, характер, рівень самооцінки, життєвий досвід, рівень тривожності та інші особливості, що є основою для індивідуального стилю побудови міжособистісних відносин жінки.

Підсумовуючи даний розділ, ми можемо говорити, що міжособистісні відносини у жінок протягом життя піддаються значним видозмінам. Важливо розуміти особливості цих змін, аби розуміти психологічні особливості жінок, щоб побудувати міцні стосунки.

Жінки на різних етапах свого життя зіштовхуються з новими викликами у побудові міжособистісних відносин, які впливають на емоційне благополуччя та особистісний розвиток. В юності для міжособистісних відносин є характерними інтенсивність та емоційність, жінкам в цьому віці є притаманним пошук ідентичності, потреба у прийнятті та схваленні оточуючими. У молодому віці міжособистісні відносини набувають більшої стабільності, жінки починають планувати сім'ю, та реалізовувати себе у професії. У середньому віці жінки найчастіше зустрічаються з кризою середнього віку, через яку переосмислюють цінності та пріоритети, найбільшій значимості набувають стосунки з партнером, батьками та дітьми. Для похилого віку є частим явищем втрата близьких людей, що спричинає самотність та навіть соціальну ізоляцію,

проте відомо велика кількість випадків, коли жінки у цьому віці ведуть активне життя, підтримують тісні стосунки з друзями та родичами.

1.3. Психологічні особливості міжособистісних відносин у контексті вимушеної міграції

Вимушена міграція в наш час є досить розповсюдженим явищем, адже багато людей стикнулись з нею через війну, де хто змінює своє місце проживання через екологічні катастрофи та економічні кризи. Таким чином вимушену міграцію можна назвати одним з найбільшим стресовим фактором, який має вплив на психологічний та фізичний стан людини, що в свою чергу відображається на особливостях та якості побудови міжособистісних відносин.

Опинившись в ситуації вимушеної міграції, особистість зіштовхується з багатьма труднощами, такими як: зміна середовища, культурні відмінності, фінансові труднощі. Дані фактори безумовно пов'язані з якістю комунікації з оточуючими та інтеграції мігрантів у нове суспільство.

Міграція, особливо вимушена, значно впливає на особистісне сприйняття, самооцінку і здатність до встановлення та підтримки міжособистісних зв'язків. Переїзд в іншу країну чи регіон часто пов'язаний із культурним шоком, соціальною ізоляцією, втратою соціальних ролей та зниженням якості життя. У цьому контексті міжособистісні стосунки відіграють ключову роль як джерело емоційної підтримки та адаптації до нових умов.

Мігранти часто стикаються з психологічними викликами, як-от тривога, депресія та почуття самотності, що може вплинути на їхню здатність встановлювати нові контакти та підтримувати наявні стосунки. Травматичний досвід, пов'язаний із втратою домівки, може також викликати недовіру до інших та труднощі в адаптації до нових соціальних норм.

Для вимушеної міграції є характерним втрата вже сформованих соціальних контактів, що не рідко спричиняє у особистості відчуття втрати, підвищення тривожності та втрати емоційної стабільності.

На думку Джона Боулбі, який висунув теорію прив'язаності, у свої роботах вивчав вплив втрати прив'язаності та психічний стан особистості. Тому, якщо більш детально поринути у його теорію, ми можемо побачити розлука з рідними, друзями та зі звичним оточенням впливає на емоційний стан мігрантів. Мігранти мають відчуття втрати, що в деяких випадках може викликати депресію, тривогу та як наслідок повну соціальну ізоляцію. Джон Боулбі неодноразово підкреслював, що прив'язаність до близьких людей складає основу відчуття безпеки та стабільності у життя особистості, а її втрата є сильним стресовим фактором [24].

Мері Ейнсворт, яка є ученицею Д. Боулбі та яка продовжила вивчення ідей свого наставника, продовжила досліджувати різні типи прив'язаності, такі як: надійний, тривожний та унікаючий. Таким чином, можна припустити, що під час міграції у жінок може загостритись тривожний або унікаючий тип прив'язаності, адже зміна соціального оточення та культурні відмінності перешкоджають швидкому встановленню надійних та довірливих відносин на новому місці [4].

Ефективні міжособистісні зв'язки у новому середовищі займають важливе місце в адаптації вимушених мігрантів. Підтримка, яку жінка може отримати від інших мігрантів, від інших членів родини або ж місцевих жителів, позитивно впливає на успішність адаптації.

На думку американського психолога Урі Бронфенбренера, яку він поклав в основу екологічної моделі розвитку, особистість варто сприймати з огляду на оточуюче її середовище, а саме сім'я, близькі друзі, товариші та сусіди. При вимушеній міграції підтримка, як і від близького оточення так від місцевих організацій для допомоги біженцям, відіграє немаленьку роль у ефективній адаптації особистості. Відсутність підтримки, пригнічує стан особистості та підвищує рівень стресу [25].

Для людей, які піддаються вимушеній міграції часто є знайомим насилля, як психологічне так і фізичне, втрата близьких людей, або втрата майна, та загроза власному життю. Ці події спричиняють величезний вплив на життя людини, та безпосередньо впливають на побудову міжособистісних відносин.

Ерік Еріксон у свої роботах, а особливо у теорії психосоціального розвитку особистості велику увагу приділяв кризам, які накладають свій відбиток для формування особистості. У розрізі вимушеної міграції, етапи формування особистості, які пов'язані з ідентичністю та близькістю – є особливо важливими для людини, адже своє «Я» у таких випадках переосмислюється вже зовсім по-іншому, міжособистісні відносини формуються в умовах стресу та невизначеності [6].

Американська психологиня та психіатриня Джудіт Херман провела дослідження, в якому вивчався вплив травматичних подій та міжособистісні відносини. У своїй роботі "Травма та відновлення" вона описала, як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) впливає на здатність людини до взаємодії з іншими людьми. Люди, які пережили травму, можуть відчувати труднощі у формуванні довірчих відносин, уникати близьких контактів та страждати від ізоляції. Особливу актуальність це несе для мігрантів, які пережили насильство чи загрозу життю [33].

Для вимушених мігрантів черговими факторами, які перешкоджають швидкій та успішній адаптації на новому місці, та відповідно у міжособистісній взаємодії - є культурні бар'єри. До цих культурних бар'єрів варто віднести нову мову, іншу релігію, відмінності у соціальних нормах.

Герт Хофстеде – психолог з Нідерландів приділяв велику кількість часу дослідженням культурних відмінностей та їх впливу на міжособистісну взаємодію. Після досліджень, він висунув свою теорію культурних змін, за допомогою, якої можна зрозуміти причину, через яку вимушені мігранти мають труднощі з адаптацією у новому культурному середовищі та з

побудовою соціальних відносин з представниками відмінної культури. До таких відмінностей можна віднести різницю у сприйнятті колективізма та індивідуалізма, дистанціюванні від влади, втеча від невизначеності, що часто стає причинами конфліктних ситуацій між вимушеними мігрантами та місцевими жителями [40].

Багато вимушених мігрантів знаходять втіху та ресурс у боротьбі з труднощами саме у об'єднання чи спільнотах мігрантів, адже завдяки їм людина може отримати і підтримку і допомогу, та їй легше зберегти свою ідентичність.

Психологічні особливості міжособистісних відносин у контексті вимушеної міграції характеризуються складністю та багатошаровістю. Розрив соціальних зв'язків, культурні бар'єри, травми та необхідність адаптації до нового соціального контексту накладають серйозний відбиток на психічне здоров'я мігрантів та їхню здатність до встановлення нових відносин.

Висновки до першого розділу

1. Міжособистісні відносини – це система взаємодій поміж людей, яка засновується на взаємній симпатії, або навпаки антипатії, повазі, довірі та інших почуттях, які притаманні людині. Відносини про, які ми тут зазначаємо можуть передбачати як позитивні так і негативні наслідки, які в подальшому визначають та, як людина поводить себе у суспільстві та впливають на її емоційний стан. Важливим аспектом у розумінні міжособистісних відносин є їх невід’ємний вплив у формуванні самооцінки, впевненості у собі та у відчутті приналежності особистості до певної соціальної групи.

2. Жінки на різних етапах свого життя зіштовхуються з новими викликами у побудові міжособистісних відносин, які впливають на емоційне благополуччя та особистісний розвиток. В юності для міжособистісних відносин є характерними інтенсивність та емоційність, жінкам в цьому віці є притаманним пошук ідентичності, потреба у прийнятті та схваленні оточуючими. У молодому віці міжособистісні відносини набувають більшої стабільності, жінки починають планувати сім’ю, та реалізовувати себе у професії. У середньому віці жінки найчастіше зустрічаються з кризою середнього віку , через яку переосмислюють цінності та пріоритети, найбільшої значимості набувають стосунки з партнером, батьками та дітьми. Для похилого віку є частим явищем втрата близьких людей, що спричинює самотність та навіть соціальну ізоляцію.

3. Психологічні особливості міжособистісних відносин у контексті вимушеної міграції характеризуються складністю та багатошаровістю. Розрив соціальних зв'язків, культурні бар'єри, травми та необхідність адаптації до нового соціального контексту накладають серйозний відбиток на психічне здоров'я мігрантів та їхню здатність до встановлення нових відносин.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У ЖІНОК - ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ МОЛОДОГО ТА ПОХИЛОГО ВІКУ

2.1. Мета та завдання дослідження

Мета дослідження - визначити психологічні особливості міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів молодого та похилого віку.

Завдання дослідження

1. Виявити особливості агресивності жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку
2. Визначити рівень тривожності жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку
3. Дослідити рівень суб'єктивного контролю жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку
4. Виявити рівень задоволеності життям у жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку
5. Визначити особливості сенсожиттєвих орієнтацій жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку
6. Виявити особливості міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів молодого та похилого віку.

2.2. Характеристика вибірки

Вибірка досліджуваних складається із 60 жінок, котрі вимушено мігрували за кордон від початку повномасштабного вторгнення в Україні.

Жінки були розподілені на дві основні групи за віковим критерієм:

- до першої групи увійшли 30 жінок молодого віку (22-28 років)
- до другої групи увійшли 30 жінок похилого віку (60-73 роки).

До початку повномасштабного вторгнення досліджувані жінки проживали в різних регіонах України. Наразі жінки мігрували за кордон та проживають у Німеччині. Всі вони є під опікою соціальної служби Німеччини, котра допомагає їм забезпечитись житлом, роботою, а також додатковими коштами на власне існування.

Окрім цього жінки входять до спільноти мігрантів з України, котра має свою сторінку в мережі фейсбук. Разом із іншими жінками та чоловіками вони влаштовують зустрічі із українцями, організовують акції допомоги, підтримують один одного.

2.3. Опис процедури та методів дослідження

Для досягнення поставленої мети, виконання поставлених завдань та перевірки висунутої гіпотези нами були використані наступні діагностичні методики.

1) Опитувальник визначення рівня агресивності А. Басса і А.Дарки - даний опитувальник призначений для виявлення агресивності та основних складованих агресивності.

Автори опитувальника розуміють агресивність як таку особистісну властивість, за якої людина має ряд деструктивних тенденцій в коректі міжособистісного спілкування та суб'єкт-суб'єктних відносин.

Окрім загального індекса агресивності, а також загального індекса ворожості, в ході методики представляється можливість дослідити види агресивних реакцій як:

- Фізична агресія
- Непряма агресія
- Роздратування
- Негативізм
- Образа
- Підозрілість

- Вербальна агресія
- Почуття провини

2) Методика оцінки рівня ситуативної тривожності Спілбергера-Ханіна. Дана методика має на меті дослідити тривожність як ситуативну характеристику, а також як особистісну рису досліджуваних жінок. Автор опитувальника розуміє тривожність як свідомим внутрішнім відчуттям напруги та загрози, що в свою чергу пов'язані з процесом збудження нервової системи.

Методика складається з 40 висловлювань:

- 20 висловлювань відносяться до реактивної тривожності
- 20 висловлювань відносять до особистісної тривожності

Особливістю даної методики є власне диференціація поточного стану напруги, що відчуває досліджуваний, а також тривожності як особистісної особливості, тобто схильність особистості відчувати підвищений стан напруги та готовність чинити загрозі опір весь час, навіть якщо реальної проблеми не існує.

3) Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю Є.Бажина. Дана методика дозволяє зв'язувати наскільки особистість досліджуваного готова приймати відповідальність за все, що відбувається із нею.

В основі методики лежить підхід до розуміння суб'єктивного контролю відомого дослідника Дж. Роттера. Методика дозволяє визначити рівень інтернальності, або ж, навпаки, екстернальності особистості – тобто схильність брати відповідальність за власне життя на себе, або ж перекладати відповідальність на інших людей або зовнішні обставини.

4) Методика «Індекс задоволеності життям» (LSIA). Дана методика має основною метою вивчити, наскільки особистість задоволена власним життям та відчуває внутрішній психологічний комфорт у процесі життєдіяльності.

5) Тест смисложиттєвих орієнтацій Д.Леонтьєв. Дана методика має на меті дослідження орієнтацій особистості, котрі формують структуру її сенсів та цінностей.

Методика складається із 20 основних шкал, що складаються із полярних понять. Досліджуваному необхідно проаналізувати ці поняття та з кожної пари обрати той показник, до кого в них лежить більше прихильність.

За результатом вибору кожне із понять характеризує смислові орієнтації досліджуваних. Автор методики віділяє наступні орієнтації:

- Цілі
- Процес
- Результат
- Локус контролю - Я
- Локус контролю – життя.

Окрім основних орієнтацій досліджуваних, також в ході методики можна оцінити їхній загальний рівень осмисленості життя.

Отримані результати проходять процедуру математико-статистичної обробки. Для цього наші були використані наступні статистичні методи:

Описова (дескриптивна) статистика – метод аналізу середніх показників за групами досліджуваних жінок – вимушених мігрантів.

Порівняльний аналіз (U-критерій Манна Уїтні) – метод виявлення розбіжностей у показниках, що характеризують особливості міжособистісних відносин у групах досліджуваних жінок мігрантів молодого та похилого віку.

Факторний аналіз – багатомірний математико-статистичний метод, що дозволяє охарактеризувати структуру міжособистісних відносин у досліджуваних жінок, а також виявити зв'язки між структурними компонентами.

Висновки до другого розділу

1. Визначено мету та завдання дослідження, що направлені на дослідження міжособистісних відносин жінок – мігрантів з України.
2. Охарактеризовано вибірку досліджуваних, що складається з 60 жінок, розподілених на дві групи за віковим критерієм – молодого та похилого віку.
3. Обрані діагностичні методики дослідження, серед яких: оцінка агресивності особистості за допомогою опитувальника Басса-Дарки, оцінка тривожності особистості за допомогою опитувальника Спілбергера-Ханіна, оцінка рівня суб'єктивного контролю особистості за допомогою методики Є.Бажина, оцінка задоволеності життям за допомогою опитувальника LSIA та оцінка сенсожиттєвих орієнтацій за допомогою тесту Д. Леонтьєва.
4. До математико-статистичних методів відносяться дескриптивний аналіз, порівняльний аналіз за U-критерієм Манна Уїтні та факторний аналіз

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У ЖІНОК - ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ МОЛОДОГО ТА ПОХИЛОГО ВІКУ

3.1. Результати дослідження та їх інтерпретація

Емпіричний етап дослідження присвячений результатам збору та обробці отриманих даних щодо різних проявів особистості в контексті міжособистісних відносин. В нашому дослідженні такими особливостями є агресивність, тривожність, інтернальність, задоволеність життям, а також осмисленість життя.

Спочатку ми проаналізуємо результати дослідження агресивності у досліджуваних жінок – українських мігрантів. Результати дослідження представлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Порівняльний аналіз особливостей агресивності у жінок молодого і похилого віку

	Жінки молодого віку		Жінки похилого віку		U	p
	Середнє	Ст.відх.	Середнє	Ст.відх.		
Індекс агресії	5,13	2,417	5,17	2,183	443,5	0,923442
Індекс ворожості	4,53	2,255	4,87	2,145	410	0,554268
Фізична агресія	3,33	1,348	2,97	1,564	389,5	0,371078
Непряма агресія	6,03	2,697	5,8	3,231	436	0,836024
Роздратування	4,37	2,748	5,23	2,596	373,5	0,258052
Вербальна агресія	5,93	2,935	4,8	2,683	343,5	0,115363
Образа	6,67	2,893	5,8	2,644	364,5	0,206206

Підозрілість	4,43	2,501	6,77	3,002	254*	0,003759
Негативізм	6,03	2,723	6,4	2,699	410,5	0,559231
Почуття провину	6,53	2,921	5	2,56	312*	0,041326

*- статистично значущі результати на рівні $p \leq 0,005$

За результатами дослідження та проведеного порівняльного аналізу нами були виявлені статистично значимі розбіжності у наступних показниках.

Результати дослідження за шкалою підозрілості вказують на наявність статистично значимих розбіжностей. За результатами дослідження встановлено, що більш високими показниками підозрілості відрізняються жінки – українські мігранти похилого віку. На нашу думку такі показники можуть бути обумовлені більшою настороженістю через втрату стабільності та відчуття безпеки, котрі спіткали їх під час повномасштабного вторгнення, а також на всіх етапах прийняття факту міграції. Натомість досліджувані молоді жінки мають суттєво нижчий рівень, що говорить про більше відчуття комфорту та схильність до ризику, не зважаючи на зовнішні обставини.

Також виявлено статистично значущі розбіжності у показниках почуття провину. За результатами дослідження виявлено, що молоді мігрантки більш гостро переживають почуття провину, у порівнянні із жінками похилого віку. Такі результати можуть бути обумовлені більшим відчуттям відповідальності перед рідними та перед суспільством, що вони могли б бути більш корисними, залишаючись в Україні, допомагаючи потерпілим або українській армії. В свою чергу це може впливати і на ступінь важкості переживання процесу інтеграції у нове суспільство. Натомість досліджувані жінки похилого віку мають більш прагматичний погляд та не відчують провину за прагнення врятуватись від ситуації фізичної та емоційної небезпеки.

Натомість за рештою показників не було виявлено статистично значимих розбіжностей.

Загальний рівень агресивності досліджуваних жінок – мігранток з України відрізняється середніми показниками вираженості в обох досліджуваних групах. Такі результати говорять про схильність до агресивних випадів як у молодому, так і похилому віці, проте діапазон агресивних проявів є не достатньо широким.

Індекс ворожості також має середній рівень вираженості в обох досліджуваних групах жінок. Такі результати можуть свідчити не скільки про ворожість як особистісну властивість досліджуваних мігранток, скільки як про реакцію на стрес, що пов'язаний із адаптацією до нового середовища в умовах міграції.

Натомість фізичка агресивність виражена в обох досліджуваних групах на низькому рівні, що свідчить про те, що досліджувані жінки не схильні використовувати фізичні методи вираження агресії.

Натомість непряма агресія виражена в обох групах на вищому рівні, що може говорити про схильність виражати свою агресивність обхідними шляхами, не перебуваючи у прямому контакті із фактором, що викликає агресію. Така тенденція проявляється, на нашу думку, через підвищений стрес та емоційні переживання.

Також досліджувані жінки обох діагностичних груп мають середню вираженість такого прояву агресії як роздратування. Роздратування у досліджуваних мігранток обох вікових груп може бути зумовлено труднощами у соціально-психологічній адаптації до нового середовища, постійними внутрішніми переживаннями щодо ситуації війни, а також психологічним навантаженням від вимушеного переселення.

Вербальна агресія досліджуваних мігранток обох вікових груп також виражена на середньому рівні, що свідчить про загальну схильність досліджуваних висловлювати своє невдоволення та злість у вербальній формі, проте також наявну здатність диференціювати обставини, де це висловлення буде доцільним та соціально прийнятним.

Показники образи виражені в обох групах досліджуваних українок на підвищеному рівні. Образа може бути спричинена рядом обставин, як більш точкових, побутових, так і більш глобальних наприклад відчуття образи та підвищений рівень агресії за власну національну гідність та ситуацію війни, що сталась в їхній країні, через яку досліджувані були вимушені повністю змінити свій життєвий устрій та мігрувати.

Негативізм досліджуваних обох діагностичних груп також виражений на більш високому рівні. Такі результати можуть бути зумовлені ситуацією міграції та наявним негативним ставленням до нових обставин життя.

Негативізм. У цій шкалі середні показники близькі: 6,03 у молодих та 6,4 у старших жінок. Це вказує на відносно схожий рівень загального негативного ставлення до оточення, що може бути спричинено умовами вимушеної міграції.

Таким чином за результатами дослідження агресії нами було виявлено, що досліджувані жінки молодого віку схильні відчувати більше відчуття провини. Натомість досліджувані жінки похилого віку відрізняються більшим відчуттям підозрілості, що може спричиняти прояв негативних реакцій. Досліджуваним жінкам – українським мігранткам обох вікових груп притаманним є вираз непрямої агресії, а також високе відчуття образи та негативізму, при цьому зовсім не характерним є фізичний метод вираження агресії.

Наступними ми проаналізуємо результати дослідження рівня тривожності у досліджуваних жінок молодого та похилого віку – вимушених мігрантів з України. Результати представлені у вигляді гістограм, що зображена на рисунку 3.1.

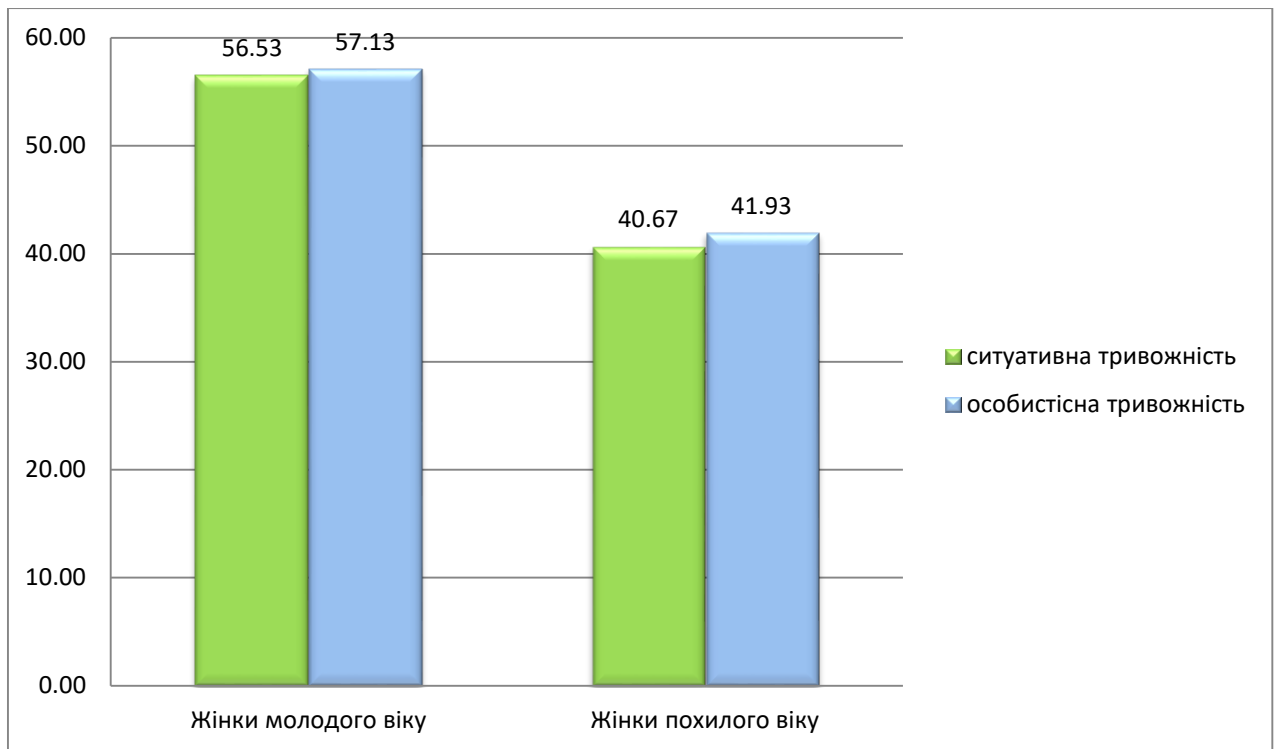

Рис.3.1 Аналіз рівня тривожності у жінок молодого і похилого віку

На основі представлених даних про ситуативну та особистісну тривожність у жінок — вимушених мігрантів молодого та похилого віку, можна говорити про наявність наступних особливостей.

За даними, що зображені на рисунку ми можемо побачити, що рівень ситуативної, або ж реактивної тривожності більшою мірою високо виражений у досліджуваних молодого віку, натомість досліджувані жінки похилого віку характеризуються помірним рівнем тривожності.

Подібна ситуація виявлена і з тривожністю як особистісною властивістю жінок, тобто рівнем особистісної тривожності. Вищі показники мають досліджувані жінки молодого віку, в той час як жінки похилого віку мають помірний рівень тривожності.

Для більш детального огляду результатів нами було проведено порівняльний аналіз показників. Результат представлений у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

**Порівняльний аналіз рівня тривожності у жінок молодого і
похилого віку**

	U	p
Ситуативна тривожність	182,5*	0,000077
Особистісна тривожність	183*	0,000079

*- статистично значущі результати на рівні $p \leq 0,005$

За результатами порівняльного аналізу показників тривожності в двох групах українських мігранток було виявлено наступні статистично значущі розбіжності.

Виявлено, що молоді жінки мають значимо вищий рівень ситуативної та особистісної тривожності. Такі результати можуть бути обумовлені наявністю більшого соціального тиску і високим рівнем очікувань щодо адаптації у новому суспільстві. Молоді жінки мають ряд соціальних обов'язків, таких як продовження навчання, професійна діяльність, планування майбутнього. Жінки можуть знаходитись у високій невизначеності щодо термінів перебування в чужій країні і відповідно побудування майбутніх планів щодо власного особистісного та професійного розвитку.

Молодий вік також характеризується підвищеною схильністю до амбіцій, прагнення до самореалізації, що має ускладнення в новій країні, оскільки для подальшого розвитку жінкам необхідно пройти декілька попередніх етапів, такі як опанування мову, євроінтеграція. Таким чином молоді жінки не бачать перспектив у задоволенні власних потреб, що також може підвищувати рівень ситуативної тривожності.

Також у порівнянні із жінками похилого віку, молоді жінки мають менший життєвий досвід, на котрий вони можуть спиратись у процесі подолання труднощів, що спричиняє більшу внутрішню тривогу за теперішній процес життя.

У свою чергу досліджувані жінки відрізняються більш прагматичним та врівноваженим поглядом на події, що відбуваються із ними. Враховуючи їхній багатий життєвий досвід, вони швидко знаходять вихід із будь яких ситуацій, що з ними трапляються, що дозволяє їм зберігати помірний рівень тривожності.

Також важливим фактором зниження тривожності у жінок похилого віку є характерна для них здатність до прийняття обставин в тому вигляді, якими вони є, та на які вони не мають прямого впливу. Так ситуація міграції сприймається ними більш спокійно, у порівнянні із молодими мігрантками.

Отже, результати свідчать про те, що молоді жінки — вимушені мігранти виявляють більш високий рівень ситуативної та особистісної тривожності, у порівнянні із більш емоційно стійкими та врівноваженими жінками похилого віку.

Наступними ми проаналізуємо результати дослідження рівня суб'єктивного контролю у досліджуваних жінок. Результати відображені на рисунку 3.2.

Рис.3.2 Аналіз рівня суб'єктивного контролю у жінок молодого і похилого віку

На основі отриманих даних про рівень суб'єктивного контролю у жінок-вимушених мігрантів молодого та похилого віку ми можемо побачити наявність наступних особливостей.

Результати досліджуваних жінок молодого віку говорять про наявність інтернального локусу контролю, тобто загальної схильності вважати, що події в їхньому житті залежать від їхніх власних дій, рішень та відповідальності. Вони відчують внутрішній контроль над ситуацією, навіть за умов вимушеної міграції.

Натомість середні показники досліджуваних жінок похилого віку є більш високими, проте також вказують на характерну для них інтернальність. Це свідчить про те, що жінки похилого віку також вважають, що вони певною мірою контролюють обставини свого життя. Вони менш схильні звинувачувати зовнішні фактори за свої труднощі та більше орієнтуються на власні можливості впливати на ситуацію.

Для більш детального огляду отриманих результатів нами було проведено порівняльний аналіз показників (таблиця 3.3.)

Таблиця 3.3.

**Порівняльний аналіз рівня суб'єктивного контролю у жінок
молодого і похилого віку**

	U	p
РСК	59,5*	0

*- статистично значущі результати на рівні $p \leq 0,005$

Порівняльний аналіз показників рівня суб'єктивного контролю у досліджуваних мігранток з України вказують на наявну статистично значиму розбіжність. За результатами дослідження більш високий рівнем суб'єктивного контролю відрізняються жінки похилого віку.

Таким чином рівень внутрішнього контролю над власним життям більш характеризує старших жінок. Такі результати можуть свідчити про схильність жінок похилого віку спиратись на власних накопичений досвід, який допомагає їм краще адаптуватися до складних обставин, навіть у новому середовищі. За таких обставин, жінки більшою мірою вважають, що вони здатні контролювати усі сфери власного життя, приймати повну відповідальність за власні рішення, вчинки, брати під контроль своє існування.

Молоді жінки, у свою чергу, також відрізняються загальною інтернальністю. Проте їхні показники є ближчими до числової межі між інтернальним та екстернальним контролем. З цього ми можемо зробити висновок, що досліджувані молоді жінки наразі знаходяться на етапі формування відповідальності за власне життя та напрацювання життєвого досвіду, на котрий вони у подальшому зможуть спиратись.

Таким чином, обидві вікові групи жінок-вимушених мігрантів мають інтернальний локус контролю, що свідчить про певне відчуття відповідальності за події у своєму житті.

Однак жінки похилого віку демонструють більш виражений рівень суб'єктивного контролю, що можна пояснити їхнім життєвим досвідом та здатністю сприймати труднощі з меншою тривогою.

Молоді жінки, у свою чергу, хоч і також мають інтернальний локус контролю, можуть відчувати меншу стабільність у нових умовах, що дещо знижує їхнє відчуття внутрішнього контролю.

Наступними ми проаналізуємо результати дослідження загального рівня задоволеності життям у досліджуваних жінок – вимушених мігрантів молодого та пенсійного віку. Результати дослідження також зображені нами у вигляді гістограми на рисунку 3.3.

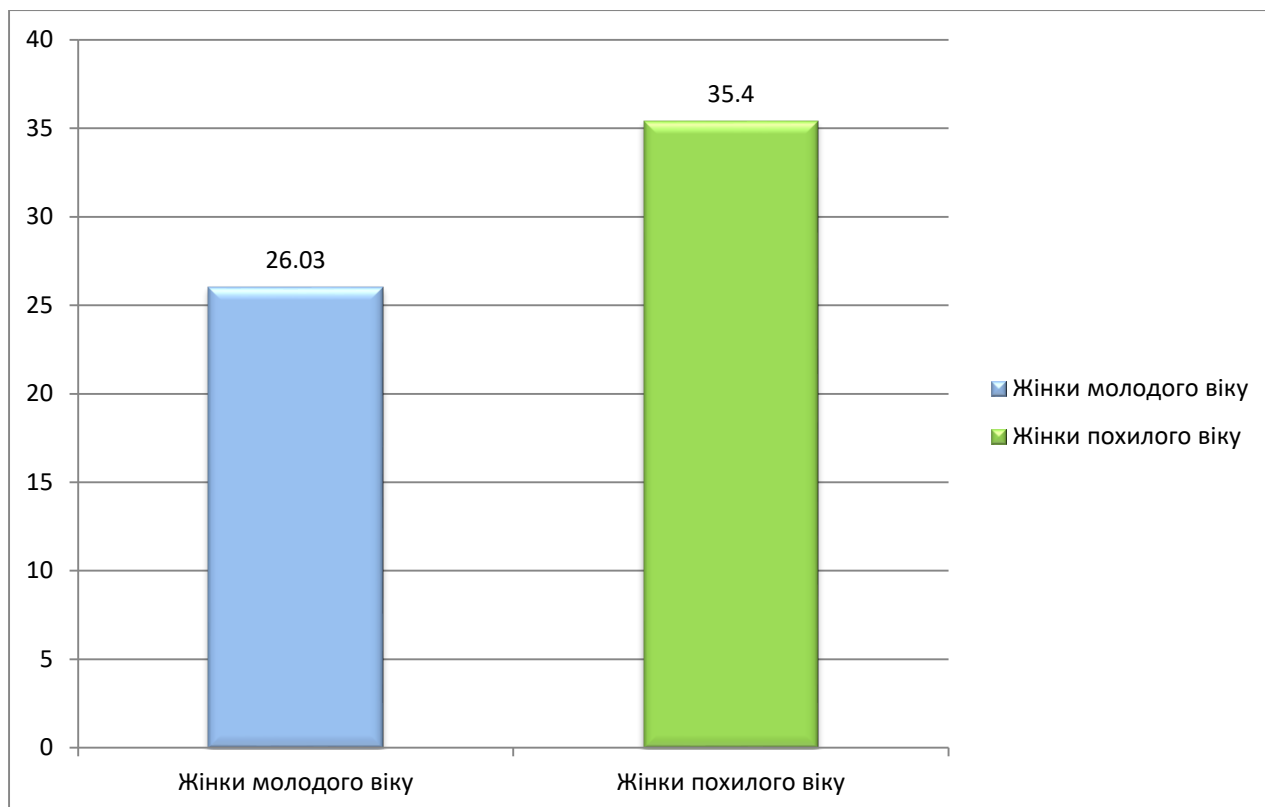

Рис.3.3. Аналіз індекса задоволеності життям у жінок молодого і похилого віку

На основі результатів дослідження рівня задоволеності життям у жінок — вимушених мігрантів молодого та похилого віку можна побачити наступні особливості.

Задоволеність життям у досліджуваних жінок молодого віку виражена на середньому рівні. В загальному можна зазначити, що жінки схильні бути задоволеними життям, проте наразі цей показник не може досягти максимуму, може вказувати на наявність деяких незадоволених потреб або труднощів, зокрема через умови вимушеної міграції.

Натомість жінки похилого віку мають високу задоволеність власним життям, не зважаючи на складні умови вимушеної міграції. Жінки похилого віку загалом почуваються задоволеними своїм життям і, в результаті цього,

Для більш детального аналізу отриманих показників ми провели порівняльний аналіз, результати котрого представлені у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

**Порівняльний аналіз індекса задоволеності життям у жінок
молодого і похилого віку**

	U	p
Індекс задоволеності життям	188*	0,000107

*- статистично значущі результати на рівні $p \leq 0,005$

За результатами порівняльного аналізу у даному випадку нами було виявлено статистично значущий показник розбіжності у рівні задоволеності життям у молодих мігранток та жінок-вимушених мігрантів похилого віку.

За результатами виявлено, що досліджувані жінки похилого віку мають значуще більший рівень задоволеності життям. Такі результати можуть бути свідченням того, що більш старші жінки мають суттєво більше життєвого досвіду, що дало їм змогу краще адаптуватись до нових умов, укорінитись на новому місці проживання, прийняли ситуацію та, відповідно вже мають менші очікування від життя. Для них є менш важливими такі фактори як професійна самореалізація, вони вже устаткувались в ролі матері та дружити, мають суттєво менші сімені та соціальні зобов'язання, що дає їм більше ресурсів бути задовленими життям.

Їхній рівень задоволеності життям є високим, оскільки вони мають сформовані цінності, а також здатні знаходити задоволення у дрібницях.

Натомість молоді наразі мають більше кар'єрних та особистих домагань, мають вищі вимоги до життя, побуту, більше сімейних та соціальних зобов'язань, а також більші очікування від самих себе. що може впливати на зниження рівня задоволеності життям.

Більш високий рівень тривожності, стресу та невизначеності в новому середовищі також може негативно впливати на почуття задоволеності життям.

Таким чином за результатами дослідження було виявлено, що жінки молодого віку мають помірний рівень задоволеності життям через потребу в адаптації та реалізації своїх амбіцій у нових умовах. Жінки похилого віку, в свою чергу, мають суттєво вищу задоволеність життям завдяки своїй здатності приймати обставини та орієнтуватися на внутрішні цінності.

Надалі нами були проаналізовані результати дослідження сенсожиттєвих орієнтацій досліджуваних жінок – вимушених мігрантів. Результати дослідження представлені у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

**Порівняльний аналіз сенсожиттєвих орієнтацій у жінок молодого
і похилого віку**

	Жінки молодого віку		Жінки похилого віку		U	p
	Середнє	Ст.відх.	Середнє	Ст.відх.		
Цілі в житті	33,10	6,799	31,77	6,719	403	0,487139
Процес життя	31,77	7,186	19	6,56	96,5*	0
Результативність життя	26,13	5,847	23,87	5,438	340	0,10389
Локус Контролю Я	21,43	3,803	9,43	3,989	10*	0
Локус контролю Життя	20,10	3,736	30	5,446	57*	0
Осмисленість життя	132,53	12,492	114,07	11,051	117*	0,000001

*- статистично значущі результати на рівні $p \leq 0,005$

На основі результатів порівняльного аналізу у показниках сенсожиттєвих орієнтацій у жінок — вимушених мігрантів молодого та похилого віку було виявлено наступні статистично значимі розбіжності.

Жінки молодого віку мають суттєво вищу орієнтацію на процес життя у порівнянні із жінками похилого віку.

Такі результати можуть свідчити про те. Що молоді жінки більшою мірою орієнтовані на активність, самореалізацію, досягнення поставлених цілей та втілення запланованого. Для них більш важливим є сприйняття процесу життя в контексті особистісного та професійного розвитку, зростання, навіть в стресових умовах, спричинених, наприклад, вимушеною міграцією.

Процес життя для молодих жінок наповнений новими цікавими викликами та подіями, котрі у подальшому нададуть їм підґрунтя для особистісного зростання. У свою чергу жінки похилого віку є більш орієнтованими на комфорт та стабільність. Для них більшою мірою цікава результативність життя, що проявляється в сталості та упорядкованості.

Також було визначено, що вимушені мігрантки молодого віку характеризуються вищими показниками за локусом контролю – Я. Таким чином ми можемо говорити про те. Що молоді жінки більшою мірою схильні вважати себе рушієм власного життя та приймати відповідальність за власні рішення та їх наслідки.

Натомість жінки похилого віку відрізняються більш високими показниками за локусом контролю – життям. Тобто для них характерним є усвідомлення того, що нинішні обставини, в котрих вони опинились не залежать в їхніх с особистих зусиль, та вони не здатні повною мірою впливати на хід подій. Натомість таке переконання можуть опосередковувати вищу здатність досліджуваних жінок похилого віку легше приймати ситуацію, що дозволяє їм краще адаптуватись до нових умов життя.

Також виявлені статистично значимі розбіжності у показниках загальної осмисленості життя. За результатами дослідження більш високими показниками відрізняються молоді жінки.

Для молодих жінок сенс життя формується через досягнення цілей, зав'язання нових стосунків, через професійний саморозвиток. В даному сенсі вони є більш соціально активними, у порівнянні із жінками похилого віку, що дозволяє їм бачити навіть в стресових умовах міграції підґрунтя до нових починань та звершень. Це підвищує загальний рівень осмисленості життя, оскільки вони можуть адаптувати свої цілі до нових обставин і продовжувати бачити в житті сенс.

Натомість жінки похилого віку більшою мірою відчують втрату життєвих орієнтирів через різку зміну середовища, втрату стабільності та їх звичного соціального оточення. Для похилого віку загалом є характерним більш тяжкий пошук нових орієнтирів, відповідно наразі аби адаптуватись та не відчувати надлишку внутрішнього тиску, вони намагаються прийняти ситуацію такою, як вона є.

За рештою показників нами не було виявлено статистично значимих розбіжностей. Проте аналіз середніх показників дав нам змогу проаналізувати показники за рештою життєвих орієнтирів.

Орієнтованість на життєві цілі виражена в обох досліджуваних групах на достатньо високому рівні, що говорить про наявність життєвих цілей, орієнтацію на майбутнє та прагнення досягати поставлених цілей.

Показники результативності життя також виражені в обох досліджуваних групах на високому рівні, що свідчить про на високу оцінку своїх досягнень та результатів діяльності, важливих для них особистих успіхів.

Таким чином за результатами дослідження особливостей сенсожиттєвих орієнтацій нами було виявлено, що молоді мігрантки

відрізняються високими показниками осмисленості життя, орієнтацією на себе як на основний локус контролю, а також більшою орієнтованістю на процес життя. Натомість досліджувані жінки похилого віку відрізняються більшою орієнтацією на життя як на основний локус контролю. Також жінки обох вікових груп високо орієнтовані на досягнення цілей та на результативність життя.

3.2. Аналіз особливостей міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів різного віку

На останньому етапі дослідження ми маємо змогу проаналізувати структуру міжособистісних стосунків досліджуваних жінок – вимушених мігрантів молодого та похилого віку, котрі ми отримали в результаті проведення факторного аналізу.

Першими ми проаналізуємо результати факторного аналізу для групи досліджуваних мігранток молодого віку. Результати дослідження були відображені у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Результати факторного аналізу для групи жінок – вимушених мігрантів молодого віку

	Фактор 1	Фактор 2
Індекс агресії	-	-
Індекс ворожості	-	0,638
Фізична агресія	-	-
Непряма агресія	0,726	-
Роздратування	-0,773	-
Вербальна агресія	-	-
Образа	-	-
Підозрілість	-	-0,691
Негативізм	-	-
Почуття провини	-	-
Ситуативна тривожність	0,870	-
Особистісна тривожність	-	-0,752
Рівень суб'єктивного контролю	-	-

Індекс задоволеності життям	-	-0,701
Цілі в житті	-0,793	-
Процес життя	-	-
Результативність життя	-	-
Локус Контролю Я	-0,786	-
Локус контролю Життя	-	-
Осмисленість життя	-0,716	-

За результатами проведено факторного аналізу в групі українських мігранток молодого віку нами було виявлено два фактори.

Перший фактор, котрий ми назвали «емоційна нестабільність та контроль над життям» включає такі показники як Непряма агресія (0,726), Роздратування (-0,773), Ситуативна тривожність (0,870), Цілі в житті (-0,793), Локус контролю Я (-0,786) та Осмисленість життя (-0,716).

Цей фактор включає в себе характеристики емоційної нестабільності молодих жінок, проте також характеризує їхнє прагнення тримати під контролем власне життя.

Позитивні високі навантаження на такі показники як ситуативна тривожність та прояв непрямих форм агресивності свідчать про те, що молодим жінкам притаманна висока внутрішня емоційна напруга, що проковує вираження непрямой агресії.

В свою чергу негативні навантаження на показники роздратування, осмисленості, інтернальності та орієнтованості на цілі в житті свідчать про зниження рівня самоконтролю у жінок. Що у свою чергу не дає їм можливості усвідомлювати власні цілі.

Розглядаючи зв'язки цих факторів можна зазначити, що висока тривожність та агресивність суттєво обмежує здатність жінок бути осмисленими, розуміти власні цілі, призначення, розкривати власний потенціал, а також приймати достатній рівень відповідальності за власні вчинки та їх наслідки.

Таким чином надмірний вираз негативних емоцій, що супроводжується наявною напругою та серйозним тиском, може

ускладнювати процес адаптації до нового суспільства, а також викривляти сприйняття власного життєвого шляху.

У свою чергу другий фактор, що має назву «Соціальна взаємодія та задоволеність життям» має значимі високі навантаження на такі показники як Ворожість (0,638), Підозрілість (-0,691), Особистісна тривожність (-0,752) та задоволеність життям (-0,701).

Високе позитивне навантаження на індекс ворожості вказує на підвищений рівень конфліктності у взаємодіях з оточуючими.

В свою чергу негативні навантаження на такі показники як підозрілість, особистісна тривожність та задоволеність життям вказують на те, що у жінок наявний знижений рівень довіри до оточуючих, імовірно на основі пережитого негативного досвіду, що спричиняє внутрішній тиск та незадоволеність процесом та результативністю життя.

Розглядаючи взаємозв'язки між цими показниками ми можемо говорити про те, що негативне сприйняття оточуючих зумовлює виникнення внутрішнього тиску та недовіри до інших, що може ускладнювати процес соціальної адаптації в новому суспільстві і спричиняти відчуття незадоволеності життям, відсутності позитивних сторін у ньому.

Таким чином, результати факторного аналізу для досліджуваних молодих жінок – українських мігрантів вказують на наявність суттєвих труднощів у процесі побудування міжособистісних відносин із іншими в умовах міграції. Емоційна нестабільність, тривожність та конфліктність досліджуваних молодих мігранток впливають на їхню здатність до адаптування, знаходження задоволення у соціальних відносинах.

В свою чергу наявність позитивних зв'язків із тривожністю та агресивною поведінкою вказують на труднощі у вираженні емоцій, що в свою чергу не дозволяє жінкам усвідомлювати власні цілі, приймати життя осмисленим, а також відчувати задоволення від життя. В загальному це

впливає на погіршення міжособистісних стосунків та зростання напруження в соціальних контактах.

Наступними ми проаналізуємо результати факторного дослідження у групі досліджуваних жінок – українських мігранток похилого віку. Результати дослідження представлені у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

Результати факторного аналізу для групи жінок – вимушених мігрантів похилого віку

	Фактор 1	Фактор 2
Індекс агресії	-	-
Індекс ворожості	-0,698	-
Фізична агресія	-	0,608
Непряма агресія	-	-
Роздратування	-0,750	-0,649
Вербальна агресія	-0,730	-
Образа	-	-
Підозрілість	-	-
Негативізм	-0,779	0,777
Почуття провини	-	-
Ситуативна тривожність	-	-
Особистісна тривожність	-	-
Рівень суб'єктивного контролю	-0,667	-
Індекс задоволеності життям	-	-0,791
Цілі в житті	-	-
Процес життя	-	-
Результативність життя	-0,689	-
Локус Контролю Я	-	0,678
Локус контролю Життя	-	-
Осмисленість життя	-	-

За результатами факторного аналізу в групі жінок – вимушених мігрантів похилого віку також було виявлено 2 фактори. Перший фактор має назву «Негативні емоційні стани та агресивні реакції», та має високі значимі виключно негативні навантаження на такі показники як Ворожість (-0,698), Роздратування (-0,750), Вербальна агресія (-0,730), Негативізм(-0,779), Рівень суб'єктивного контролю (-0,667) та Результативність життя(-0,689).

Даний фактор поєднує у собі показники, що вказують на високий рівень негативних емоційних станів, таких як ворожість, роздратування та вербальна агресія. Це може бути свідченням того, що внутрішньо жінки мають загальну незадоволеність та чинять високий опір виниклим змінам життєвого устрою. При цьому цей опір знижує здатність жінок приймати на себе відповідальність за власні вчинки та їх результати.

Натомість другий фактор, що має назву «Фізична активність та зовнішній контроль» має високі навантаження на такі показники як Фізична агресія (0,608), Роздратування (-0,649), Негативізм (0,777), Локус Контролю Я (0,678) та Задоволеності життям (-0,791).

Даний фактор описує наявність у жінок похилого віку зовнішнього локусу контролю та відсутність прямого сприяння на події, що відбуваються із ними, при цьому відсутність внутрішнього контролю може провокувати прагнення до використання прямих, фізичних агресивних форм реагування. Такий негативний вплив може суттєво погіршувати задоволеність життям у досліджуваних жінок похилого віку.

Таким чином, аналіз факторів у групі досліджуваних жінок – мігранток похилого віку свідчить про ускладнення міжособистісних стосунків проявами негативних емоційних станів та зниженням задоволеності від процесу життя. Домінуючі емоції, такі як ворожість, роздратування та негативізм, можуть впливати на зниження якості взаємодії з оточуючими.

Висновки до третього розділу

1. Виявлено, що досліджувані жінки молодого віку схильні відчувати більше відчуття провини. Натомість досліджувані жінки похилого віку відрізняються більшим відчуттям підозрілості, що може спричиняти прояв негативних реакцій. Досліджуваним жінкам – українським мігранткам обох вікових груп притаманним є вираз непрямої агресії, а також високе відчуття

образи та негативізу, при цьому зовсім не характерним є фізичний метод вираження агресії.

2. Визначено, що молоді жінки мають значимо вищий рівень ситуативної та особистісної тривожності. Такі результати можуть бути обумовлені наявністю більшого соціального тиску і високим рівнем очікувань щодо адаптації у новому суспільстві. У свою чергу досліджувані жінки відрізняються більш прагматичним та врівноваженим поглядом на події, що відбуваються із ними, що дозволяє їм зберігати помірний рівень тривожності.

3. Виявлено, що рівень внутрішнього контролю над власним життям більш характеризує старших жінок. Такі результати можуть свідчити про схильність жінок похилого віку спиратись на власних накопичений досвід, який допомагає їм краще адаптуватися до складних обставин, навіть у новому середовищі. Молоді жінки, у свою чергу, також відрізняються загальною інтернальністю, проте їхні показники є суттєво нижчими. Що говорить про те, що досліджувані молоді жінки наразі знаходяться на етапі формування відповідальності за власне життя.

4. Досліджено, що молоді жінки мають помірний рівень задоволеності життям через потребу в адаптації та реалізації своїх амбіцій у нових умовах. Жінки похилого віку, навпаки, демонструють високий рівень задоволеності життям завдяки своїй здатності приймати обставини та орієнтуватися на внутрішні цінності.

5. Визначено, що молоді мігрантки відрізняються високими показниками осмисленості життя, орієнтацією на себе як на основний локус контролю, а також більшою орієнтованістю на процес життя. Натомість досліджувані жінки похилого віку відрізняються більшою орієнтацією на життя як на основний локус контролю. Також жінки обох вікових груп високо орієнтовані на досягнення цілей та на результативність життя.

6. Результати факторного аналізу для досліджуваних молодих жінок – українських мігрантів вказують на наявність суттєвих труднощів у процесі

побудування міжособистісних відносин із іншими в умовах міграції. Емоційна нестабільність, тривожність та конфліктність досліджуваних молодих мігранток впливають на їхню здатність до адаптування, знаходження задоволення у соціальних відносинах. Натомість аналіз факторів у групі досліджуваних жінок – мігранток похилого віку свідчить про ускладнення міжособистісних стосунків проявами негативних емоційних станів та зниженням задоволеності від процесу життя. Домінування негативних емоцій можуть впливати на зниження якості взаємодії з оточуючими, а втрата контролю та низька результативність, у свою чергу, ускладнюють процеси побудування соціальних зв'язків.

ВИСНОВКИ

1. За результатами дослідження теоретичних джерел за обраною темою було окреслено поняття міжособистісних відносин як системи взаємодій поміж людей, яка засновується на взаємній симпатії, або навпаки антипатії, повазі, довірі та інших почуттях, які притаманні людині.

Психологічні особливості міжособистісних відносин у контексті вимушеної міграції характеризуються складністю та багат шаровістю. Розрив соціальних зв'язків, культурні бар'єри, травми та необхідність адаптації до нового соціального контексту накладають серйозний відбиток на психічне здоров'я мігрантів та їхню здатність до встановлення нових відносин.

2. Виявлено, що досліджувані жінки молодого віку схильні відчувати більше відчуття провини. Натомість досліджувані жінки похилого віку відрізняються більшим відчуттям підозрілості, що може спричиняти прояв негативних реакцій.

3. Визначено, що молоді жінки мають значимо вищий рівень ситуативної та особистісної тривожності через наявність більшого соціального тиску та високих очікувань. У свою чергу досліджувані жінки відрізняються більш врівноваженим емоційним станом та помірним рівнем тривожності.

4. Виявлено, що рівень внутрішнього контролю над власним життям більш характеризує старших жінок, що є свідченням високої орієнтації на накопичений життєвий досвід. Молоді жінки, у свою чергу, також відрізняються загальною інтернальністю, проте їхні показники є суттєво нижчими, що говорить про актуальний етап формування відповідальності за власне життя.

5. Досліджено, що молоді жінки мають помірний рівень задоволеності життям через потребу в адаптації та реалізації своїх амбіцій у нових умовах. Жінки похилого віку, навпаки, демонструють високий рівень задоволеності

життям завдяки своїй здатності приймати обставини та орієнтуватися на внутрішні цінності.

6. Визначено, що молоді мігрантки відрізняються високими показниками осмисленості життя, орієнтацією на себе як на основний локус контролю, а також більшою орієнтованістю на процес життя. Натомість досліджувані жінки похилого віку відрізняються більшою орієнтацією на життя як на основний локус контролю.

7. Результати факторного аналізу для досліджуваних молодих жінок – українських мігрантів вказують на наявність суттєвих труднощів у процесі побудування міжособистісних відносин із іншими в умовах міграції. Емоційна нестабільність, тривожність та конфліктність досліджуваних молодих мігранток впливають на їхню здатність до адаптування, знаходження задоволення у соціальних відносинах. Натомість аналіз факторів у групі досліджуваних жінок – мігранток похилого віку свідчить про ускладнення міжособистісних стосунків проявами негативних емоційних станів та зниженням задоволеності від процесу життя. Домінування негативних емоцій можуть впливати на зниження якості взаємодії з оточуючими, а втрата контролю та низька результативність, у свою чергу, ускладнюють процеси побудування соціальних зв'язків.

Таким чином в результаті проведено дослідження було підтверджено висунуту гіпотезу про наявність вікових відмінностей у психологічних особливостях міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів.

СПИСОК ВИКРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахмутова, Л.М., Неска, А. Особливості психологічних порушень серед українських біженців у Польщі. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. 2022, № 22, С. 3–18.2.
2. Балакірєва О. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наук. доп. / ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2016. 140 с.
3. Блинова О. Є. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка НАПН України. Т. IX: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психо-логія. Вип. 9. К.: Талком, 2016. С. 58–66.
4. Блинова О. Є. Психологічні чинники стресу акультурації мігрантів / О. Є. Блинова // Наука і освіта. – 2010. – №3. – С. 12-16.
5. Вакулич Т.М. Співзалежність жінок у сім'ї як психологічна проблема. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Психологія. № 2 (2). 2012. С. 3–11.
6. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наук. доп. / за ред. О. Балакірєвої; ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2016. 140 с.
7. Вишньовський В. Психологічна адаптація вимушено переміщених осіб, жертв воєнних конфліктів. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: матеріали II Міжн. наук. конф. С. 3–5.
8. Володарська, Н. Д., Карабаєва, І. І. . Особливості адаптації жінок, які перебувають за межами України. Київ-Біла Церква: Інститут психології імені ГС Костюка НАПН України, 2023. 268 с., 56.

9. Головченко Д.І. Соціально-психологічні передумови реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в соціум. Актуальні проблеми психології малих груп: матеріали 4-ї наук. конф. (Київ, 2017 р.). URL: <http://gorn.kiev.ua/group/stattia03.html>
10. Гошовський Я. Ревіталізація психогенези депривованої особистості. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2014. №2 (34). С.101-108.
11. Гурт А. В., Василькевич Я. З. Особливості соціально-психологічної адаптації вимушених українських переселенців у країнах ЄС. Перспективи розвитку сучасної психології. 2022. № 11. С. 78–83.
12. Закіров М. Деякі аспекти розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб[Електронний ресурс] /М. Закіров//Резонанс. – 2016. – №39. –С. 5-10. – Режим доступу:<http://nbuviar.gov.ua/images/rezonans/2016/rez39.pdf>
13. Зубенко А.С. Особистісна ідентичність як філософська проблема і результат світоглядних та соціальних трансформацій / А.С. Зубенко // Науковий вісник. Серія: Філософія. – Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків: 2004. – Вип. 16. – С. 31-36.
14. Кіреєва З. О. Швайкін С. А. Балан М. А. Детермінанти й особливості адаптації та психічних ресурсів людини під час повномасштабного вторгнення. Український психологічний журнал. 2023. № 1(19). С. 60–82 [https://doi.org/10.17721/upj.2023.1\(19\).4](https://doi.org/10.17721/upj.2023.1(19).4)
15. Кердивар В.В. Поглиблений психологічний аналіз вразливих категорій внутрішньо переміщених осіб. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Херсон, 2019. № 1.
16. Кердивар В. В. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту. Харків, 2020. С. 162

17. Коваленко О.Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку: психологічні аспекти : [монографія] / О.Г. Коваленко. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2015. – 456 с.
18. Козієнко А. В. Психологічні особливості подолання вивченої безпорадності у вимушених мігрантів через воєнні дії в Україні : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія» / наук. керівник Ю. А. Паскевська. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 87 с.
19. Креденцер О. Емпіричне дослідження психологічних проблем українців, що перебувають в Німеччині у зв'язку з війною. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2023. No 1(28), С. 45–55. Сайт URL: <https://doi.org/10.31108/2.2023.1.28.5>
20. Лазос Г. - Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам, 2016 р, : ТОВ "Видавництво "Логос". – 206 с.
21. Максименко Ю. Б., Морозова-Йоханнессен О. В. Психологічні особливості особистісних змін переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Норвегії). Питання психології. Вісник Національного університету оборони України. 2022. No 5 (69) С. 90–97.
22. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості : монографія. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
23. Міхеєва О., Середа В. Сучасні українські внутрішньопереміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації. Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів. Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. 462 с.
24. Музиченко І.В. Вимушені переселенці: проблема соціальнопсихологічної адаптації. Освіта та розвиток обдарованої особистості. Київ, 2016. № 9. С. 18–21.
25. Нанівська, В. П. Особливості впливу тривожності на поведінку в конфліктних ситуаціях у вимушених переселенців. Одеса, 2016. – 76 с.

26. Піступ І.П. Працездатність та здоров'я людини : [навчальний посібник] / І.П. Піступ, М.К. Хобзей, Г.В. Сілін ; За ред. І.П. Піступа. – Львів : Афіша, 2003. – 280 с.

27. Педько К.В. Соціально-психологічні особливості вимушених переселенців. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2015. Вип. 128. С. 201–204.

28. Рижакова В.І. Психологічні особливості процесу адаптації вимушено переселених осіб до нового середовища проживання. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: матеріали V Міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 22 квітня 2022 р. С. 124–127

29. Самара О.Е. Особливості переживання емоцій сорому і провини у співзалежних жінок. Сучасні підходи та технології соціальнопсихологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, 20-22 червня 2014 року / гол. редкол.: Л.М. Дунаєва ; ОНУ ім. І.І. Мечникова, Ін-т інноваційної та післядипломної освіти [та ін.]. Одеса : Одеський нац. ун-т, 2014. с. 302–306.

30. Сояк В.В. Особливості депресивних станів у вимушених емігрантів. -Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Психологія». – Національний авіаційний університет. – Київ, 2023. – 47 с.

31. Чернецька Ю.І. Особливості прояву адитивної поведінки у жінок і чоловіків. Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні: Матеріали Регіональної науково-практичної конференції (23 березня 2017 року, Харків). Харків : ФОП Петров В.В., 2017. 219 с. С. 77–82

32. Afanasieva N., Bosniuk V., Deinychenko L., Kholodnyi O., Mykhliuk E., Ostopolets I., Shayda N., Shayda O., Svitlychna N. Quality of life of internally displaced persons in Ukraine: social psychological analysis. Conference proceedings 18 International Scientific Conference «International Relations 2017: Current issues of world economy and politics». University of Economics in Bratislava (30 November – 1 December 2017). 2017. P. 44–57.
33. Beck A. T., Freeman A. and Davis, D. D. Cognitive Therapy of Personality Disorders, Second Edition. Guilford Press: New York. 2004. P. 412.
<https://doi.org/10.1017/S003329170527469X>
34. Brunstein J. C., Olbrich E. Personal helplessness and action control. An analysis of achievement-related cognitions, self-assessments, and performance. Journal of Personality and Social Psychology. 1985. № 48. P. 1540-1551.
35. Cox D., Pawar M. The Field of Displacement and Forced Migration: Programs and Strategies. International Social Work: Issues, Strategies, and Programs. London: Sage, 2006. P. 291–323.
36. Displaced Persons. International Federation of Social Workers. 2012.
URL: <http://ifsw.org/policies/displaced-persons>
37. Handbook of interpersonal psychology: theory, research, assessment and therapeutic interventions / Edited by L.M. Horowitz, S. Strack. New York: Wiley&Sons. 2011. 649 p.
38. Massey D. S. An evaluation of international migration theory: the North American case. Population and Development Review. 1994. Vol. 20 (4). P. 700.
39. Sheff E. Stories from the polycule: Real life in polyamorous families. Portland: TorontreePress, 2015. P. 573
40. SongI X,Vilares I Assessing the relationship between the human learned helplessness depression model and anhedonia. Department of Psychology, University of Minnesota, Minneapolis, Minnesota, United States of America: PloS. ONE 16(3).2021. P. 67-74.

АНОТАЦІЯ

Канцедал С.Є. Психологічні особливості міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів молодого та похилого віку / С.Є.Канцедал – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. – 53 с.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню особливостей міжособистісних відносин у жінок - вимушених мігрантів молодого та похилого віку. Структура кваліфікаційної роботи складається з вступу, трьох розділів і загальних висновків, містить 7 таблиць, 3 рисунки, список використаних джерел, який складається з 40 найменувань. Перший розділ роботи присвячений аналізу поняття міжособистісних відносин, особливостей міжособистісних відносин у жінок та впливу міграції на міжособистісні відносини. Другий розділ присвячений опису процедури та методів дослідження, а також характеристиці вибірки. Третій розділ присвячений емпіричному аналізу особливостей міжособистісних відносин у жінок молодого та похилого віку.

Ключові слова: міжособистісні відносини, тривожність, агресивність, суб'єктивний контроль, задоволеність життя, сенсожиттєві орієнтації

ANNOTATION

Kantsedal Svitlana. Psychological features of interpersonal relations in young and elderly forced migrant women / S.Kantsedal - Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, 2024. - 53 p.

The qualification work is dedicated to the study of the peculiarities of interpersonal relations among women - forced migrants of young and old age. The structure of the qualification work consists of an introduction, three sections and general conclusions, contains 7 tables, 3 figures, a list of used sources, which consists of 40 items. The first section of the work is devoted to the analysis of the concept of interpersonal relations, the characteristics of interpersonal relations in

women and the impact of migration on interpersonal relations. The second chapter is devoted to the description of the research procedure and methods, as well as the characteristics of the sample. The third chapter is devoted to the empirical analysis of the peculiarities of interpersonal relations in young and elderly women.

Key words: interpersonal relations, anxiety, aggressiveness, subjective control, life satisfaction, meaningful life orientations